

УДК 811.161.2'373

Надія Осташ

## СЛОВОЗМІНА ІМЕННИКІВ У ГОВІРЦІ СЕЛА БЕРЕЗНА НА ХОЛМЩИНІ (ФОРМИ МНОЖИНИ)

У статті висвітлено морфологічні особливості (іменникові форми множини) говірки села Березна на Холмщині. Аналіз виявляє як спільні риси з іншими говірками південно-західного наріччя, так і відмінності. Чимало морфологічних явищ пов'язано з особливостями фонетичної системи холмських говірок. У говірці збереглося багато архаїчних мовних явищ.

**Ключові слова:** Березно, Холмщина, говірка, наріччя, іменник, морфологія.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** Вивчення українського діалектного континууму не можна вважати повним без дослідження говірок усіх етнічних територій України. До сьогодні немає цілісного аналізу особливостей холмських говірок – складової частини українського говіркового масиву. Морфологічна система холмських говірок надзвичайно цікава і потребує докладного вивчення з огляду на те, що спеціально її не досліджували. Саме тому викликають науковий інтерес морфологічні особливості говірки села Березна на Холмщині. Їх розгляд важливий не лише з погляду цінного лінгвістичного матеріалу, але й тим, що носії цієї говірки були депортовані зі своїх рідних земель.

**Аналіз досліджень цієї проблеми.** Серед великої кількості праць, які аналізують український діалектний простір, холмські говірки найменш вивчені. Говірка мешканців села Березна належить до групи холмських говірок південно-західного діалектного типу [5, с. 35; 6, сс. 170, 173, 179]. Інколи холмські говірки називають волинсько-холмськими чи волинськими [9, сс. 239, 242], стверджуючи, що вони належать до тієї ж системної групи, що й українські говірки Волині на схід від Бугу. Докладну історію наукового вивчення холмських говірок подав М. Лесів у монографії «Українські говірки у Польщі» [9]. Вагомий внесок у дослідження холмських говірок зробили відомі мовознавці Ф. Чижевський [22], М. Саєвич [25], С. Вархол [24], К. Пастусяк [26] та інші. Вичерпну бібліографію праць, присвячених вивченню українських говірок на території Польщі, уклали професори Ф. Чижевський та М. Лесів [23]. Мовлення переселенців із Холмщини досліджували українські мовознавці Г. Аркушин [1], Л. Лісна [10], а антропонімікон – Л. Осташ, Н. Осташ, Р. Осташ [13; 14; 15; 20]. Говірка села Березна не була об'єктом спеціального дослідження. У відомій праці В. Шимановського «Звуковые и формальные особенности народных говоров Холмской Руси» [21], в якій

автор аналізує фонетичні та морфологічні особливості холмських та підляських говірок і ретельно перелічує обстежені населені пункти, відсутнє у списку село Березно. Частково особливості говірки відображено у II томі «Атласу української мови» [3]. Більш докладно проаналізовано імена, прізвища та прізвиська мешканців села [13; 14; 15; 20].

**Мета і завдання статті.** Говірка села Березна – питома українська говірка. Вона належить до південно-західних говорів, важливої складової частини української мови. **Мета статті** – проаналізувати морфологічні явища (відмінкові форми іменників у множині) в мовленні березенців. Мета зумовила вирішення таких **завдань**: а) аналіз іменникових форм множини у діалектному мовленні мешканців села Березна; б) спостереження над перебігом цих морфологічних процесів у порівнянні з іншими говорами української мови; в) розгляд цих морфологічних явищ у контексті розвитку української мови та виявлення зв'язку з процесами, які відбувалися у спільнослов'янському мовному просторі.

**Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.** Об'єкт дослідження – морфологічні особливості (відмінкові форми іменників у множині) говірки села Березна на Холмщині. Зазначена стаття – продовження аналізу морфологічних особливостей мовлення переселенців із Холмщини (с. Березно), а також тих корінних мешканців указанного села, які зараз живуть там (сьогодні – територія Республіки Польща). Частково деякі морфологічні особливості говірки уже були предметом нашої уваги (іменникові форми однини) [19, с. 44–50]. Про історію села Березна, про долю мешканців села докладно описано у наших попередніх публікаціях [16, с. 199–208; 17, 85–86; 19, с. 44–50]. Як уродженка села Березна, носій говірки, автор статті мав змогу упродовж декількох десятирок років спостерігати та збирати говірковий діалектний матеріал від батьків (Босаковський Лаврін Антонович, 1912 р.н.; Босаковська Віра Степанівна, 1920 р.н.), численних родин моїх земляків, які й досі живуть у м. Дубні. Разом із тим, починаючи з 2006 року (2006–2014 рр.), автор щороку їздить на зустрічі в с. Березно, які проводить Товариство українців Холмщини, де зустрічаюся з корінними мешканцями села, які живуть там постійно, а деякі повернулися згодом на свої рідні місця, записує говірковий матеріал. Зібраний достовірний діалектний матеріал спонукав до аналізу особливостей мовлення діалектоносіїв села та до створення Словника говірки села Березна. Пробний варіант був опублікований раніше [12], зараз готується до друку повна версія цього словника обсягом 10 друкованих аркушів. Під час роботи над створенням діалектного словника говірки с. Березна на Холмщині виявлено цікаві особливості у фонетичній [17, с. 85–89; 18, с. 89–101] морфологічній системах холмських говірок.

Джерельною базою є матеріал багаторічних спостережень над мовленням тих мешканців села, яких компактно депортували спочатку у

Запорізьку область (1945 рік), а згодом (з 1946 року) вони переїхали у м. Дубно Рівненської області.

Морфологічні особливості говірки села виявляються в категоріях роду, числа, відмінка. У статті зосереджено увагу на особливостях іменникових форм множини. Поруч із утвореннями на зразок *ак?ция – ак?циї, б?йда* ‘велика скибка хліба’ – *б?йди, г?да* ‘гидка людина’ – *г?ди, б?нда* ‘стрічка (у косах)’ – *б?нди, куп?ця* ‘копиця’ – *куп?ці, пулужн?ця* ‘породілля’ – *пулужн?ці, спр?ца* ‘рогатка, якою стріляють діти’ – *спр?ци* тощо, форми яких у називному відінку множини мають закінчення **-и, -і, -ї** (як іменники першої відміни) і збігаються з відповідними відмінковими формами літературної мови, наявні також лексеми *г?лка – гулк?́* (хоча *дві г?лки*), *г?йдашка* ‘гойдалка’ – *г?йдашки*, *к?ха* ‘кишка’ – *к?хі*, *кр?тка* ‘кольоровий олівець’ – *кр?ткі*, *мак?тка* ‘вишивка’ – *мак?ткі*, *м?ска – миск?́* (але *дві м?скі*), *н?рка – нирк?́* (але *дві н?ркі*), *н?тка – нитк?́* (але *дві н?ткі*). Тут виявлено відмінності у відмінкових закінченнях, які супроти аналогічних форм літературної мови дещо інші: замість закінчення **-и** говірковий матеріал послідовно фіксує флексії **-і, -е** (графічно **-є**). Це пов'язано з реалізацією давніх буквосполучень **гы, кы, хы**, яким у літературній мові відповідають **ги, ки, хи**. У говірці села у наголошеній позиції звук **-и** дає **-е** з попереднім пом'якшенням задньоязикового приголосного: *н?душка – пудушк?́* (але *дві н?душкі*), *ск?́бка* ‘скибка’ – *скибк?́* (але *дві ск?́бкі*), *сур?чка – суручк?́* (але *дві сур?чкі*). У ненаголошеній позиції з'являються буквосполучення **гі (гi), кі, хі**: *в?рга* ‘губа’ – *в?ргi, вар?ха* ‘черпак’ – *вар?хі, вург?нка* ‘губна гармошка’ – *вург?нкi, гул?ка* ‘гілляка’ – *гул?кі, м?га* ‘глухоніма людина’ – *м?гi, м?ха – м?хі, сярка* ‘головка сірника’ – *сяркі, фальб?нка* ‘зібрана вузька смужка тканини, яку пришивають як прикрасу до жіночого одягу’ – *фальб?нкi, фур?ньга* ‘хоругва’ – *фур?ньгi*. Спостерігаємо також інші відмінності у закінченнях іменників першої відміни у називному відмінку множини. Послідовно лише в наголошеній позиції виявлено закінчення **-е** в іменниках твердої групи (*б?ба – баб?, кур?ва – курув?, т?рба – турб?, х?та – хат?* тощо) замість літературного **-и**. У ненаголошеній позиції такої тенденції не спостерігаємо (*бурузн? – б?розни, луп?та – луп?ти, р?ба* ‘риба’ – *р?би, ст?рта – ст?рти, студ?ла – студ?ли* тощо). Ця та попередньо відзначена риси говірки мотивовані особливостями її фонетичної системи [18, с. 89–101].

На відміну від літературної мови, де іменники першої відміни мішаної групи у називному відмінку множини мають флексію **-і**, досліджувана говірка виявляє закінчення **-и** (*ган?ча – ган?чи, душ? – д?ши, м?ша – м?ши, миж? – м?жи* та ін.).

Говіркові форми іменників другої відміни у називному відмінку множини можуть мати (але не послідовно) закінчення, які збігаються з літературними: *баль – бал?, б?цюн* ‘лелека’ – *б?цюни, вирить?но – вирить?на, вукн? – в?кна, в?хо – в?ха, г?биль* ‘рубанок’ – *г?блі, к?бло* ‘відро’ – *к?бла, ?гер* ‘жеребець’ – *?гери, пумид?р – пумид?ри, слуп* ‘стовп’ – *сл?пи,*

*т?динь* ‘тиждень’ – *т?дні*, *убр?с* – *убр?си*, *ч?бут* – *ч?бути* та ін., тобто іменники чоловічого роду твердої групи мають закінчення **-и**, м’якої – **-і**, а середнього роду – **-а**.

Послідовно іменники чоловічого роду з ненаголошеною флексією та з основою на **г, к, х** закінчуються на **-і**: *б?блях* – *б?бляхі*, *в?прик* – *в?прикі*, *в?рцях* ‘маленький макогін’ – *в?рцяхі*, *вид?к* – *вид?кі*, *в?рчик* ‘деталь воза’ – *в?рчикі*, *гул?вок* ‘олівець’ – *гул?вкі*, *г?зик* – *г?зика*, *дзиг?рок* – *дзиг?ркі*, *кав?лок* – *кав?лкі*, *к?бах* ‘кубло’ – *к?бахі*, *куж?х* – *куж?хі*, *морг* ‘міра площі’ – *м?ргі*, *садз?нок* – *садз?нкі*, *яз?к* – *яз?кі* тощо. Разом з тим іменники цього ж роду і з тією ж основою, але з наголошеною флексією мають закінчення **-е** (графічно **-є**): *бан?к* – *баняк?є*, *бат?г* – *батуг?є*, *бек* – *бик?є*, *бур?к* – *бурак?є*, *гул?вка* – *гулувк?є*, *дзюб?к* – *дзюбак?є*, *кул?к* – *кулк?є*, *кулядн?к* – *кулядник?є*, *лен?х* – *ленюх?є*, *млн?к* – *млнк?є*, *снуп?к* – *снупк?є*, *уш?к* ‘солом’яний сніп для покриття даху’ – *ушак?є*, *чир?к* – *чирак?є*, *щуп?к* – *щупак?є* тощо. Усі ці приклади, як і попередні, ілюструють зазначене вже у статті явище реалізації давніх буквосполучень **гы, кы, хы**. На відміну від літературних відповідників **ги, ки, хи** у говірці у наголошеній позиції звук **и** дає **е** з попереднім пом’якшенням задньоязикового приголосного (**гє, кє, хє**) та **і** (**гі, кі, хі**) у ненаголошеній позиції.

Спостерігаємо відмінне від літературної мови закінчення для іменників чоловічого роду з іншими основами у називному відмінку множини: замість нормативного **-и** для іменників твердої групи у наголошеній позиції у говірці послідовно функціонує **-е** (*брат* – *брат?*, *виз* – *виз?* (але *два в?зи*), *дрит* – *дрит?*, *дуб* – *дуб?*, *кав?н* – *кавун?*, *кач?н* – *качан?*, *кіт* – *кут?*, *млн* – *млн?*, *плит* – *плут?*, *сен* – *син?* (але *два с?ни*), *стил* – *стул?*, *тр?хтур* – *трахтур?* (але *два тр?хтури*), *ціп* – *ціп?* тощо [21, с. 79] Як і серед іменників першої відміни, тут виявляємо характерну ознаку фонетичної системи говірки, де на місці **-и** у наголошеній позиції поширений голосний **-е** (пор. ще: *бр?знути*, *Вас?ль*, *вучин?ти*, *др?гати*, *жив?й*, *л?сий*, *суш?ти*, *худ?ти* тощо) [18, с. 93].

У родовому відмінку множини іменники першої відміни усіх трьох груп мають переважно форми з нульовим закінченням: *в?плутка* ‘стрічка, уплетена в косу’ – *в?плуток*, *в?шня* – *виш?нь*, *висн?* – *в?сен*, *гр?шка* – *груш?к*, *гув?чка* – *гув?чок*, *д?ня* – *день*, *дзюр?* – *дзюр*, *зур?* – *зир*, *кук?рда* ‘бант’ – *кук?рд*, *лямп* – *лямп*, *марин?рка* – *марин?рок*, *митл?* – *м?тел*, *м?рва* ‘шовковиця’ – *морв*, *мут?чка* ‘мотика’ – *мут?чок*, *обр?тка* ‘вездечка без вудил’ – *обр?ток*, *панч?ха* – *панч?х*, *п?санка* – *п?санок*, *пир?на* – *пир?н*, *с?джавка* – *с?джавок* тощо. Наведені приклади ілюструють також чергування голосних в основі (*зур?* – *зир*, *панч?ха* – *панч?х* тощо), наявність вставних **о, е** в основі іменників (*в?шня* – *виш?нь*, *гр?дка* ‘грядка’ – *гр?док*, *гр?шка* – *груш?к*, *гув?чка* – *гув?чок*, *митл?* – *м?тел*, *с?джавка* – *с?джавок* тощо). Аналогічні відмінкові форми є основними і для української літературної мови, а також для інших говорів української мови: вони успадкували давні форми іменників з основами на **-ā, -jā** внаслідок занепаду редукованих голосних -

ъ та -ъ [8, с. 83]. Деякі іменники можуть мати ще інші закінчення: *м?ша* – *миш?й*, *свиня* – *свин?й*, *систр?* – *с?струв*, *ст?руста* – *старуст?в*, *х?та* – *хат?в*, *ц?рква* – *циркв?в*. Таких форм у говірці засвідчено небагато. Форми на **-ив** (літературне **-ів** (← **-овъ**)) успадковано з давніх основ на **-й**, а форми із закінченнями **-ей** – із колишніх основ на **-ї** [8, с. 84]. Спостерігаємо своєрідне змішування закінчень різних типів давніх іменникових основ.

Серед іменників другої відміни у родовому відмінку виявлено нульове закінчення: *видр?* – *в?дер*, *видь?рко* – *видь?рок*, *кр?сло* – *крис?л*, *пальт?* – *п?льт*, *п?то* – *пут*, *я?блико* – *я?блик* тощо. Чимала частина лексем ужито з флексіями **-ів**, **-ив**, **-ув**, **-юв**: *бек* – *бик?в*, *брат* – *брат?в*, *б?кіт* – *б?кітув*, *б?тель* – *б?тлюв*, *вась?нжик* ‘різновид святкового воза’ – *вась?нжикув*, *д?тил* – *д?тлув*, *з?яць* – *з?йцюв*, *кач?н* – *качан?в*, *куж?х* – *куж?хув*, *к?фер* ‘скриня’ – *к?фрув*, *л?куть* – *л?ктюв*, *м?тер* – *м?трув*, *мняч* – *мняч?в* тощо. Як бачимо, нульове закінчення характерне переважно для іменників другої відміни середнього роду (хоча *р?мине* – *р?минюв*, *ришит?* – *риш?тув*). Іменники другої відміни середнього роду успадкували давні форми з нульовим закінченням колишніх іменникових основ на **-ѣ**, **-јѣ** [7, с. 140]. Іменники чоловічого роду мають переважно закінчення **-ів**, **-ив**, **-ув**, **-юв**. Форми із закінченнями **-ів** (← **-овъ**) виявляємо в тих лексемах, основа яких закінчується на **г**, **к**, **х**, до того ж лише у наголошеній позиції (*баняк?в*, *бик?в*, *колюх?в*, *ленюх?в*, *чирак?в* тощо)<sup>1</sup>. Такі флексії в родовому відмінку множини для іменників другої відміни успадковано від іменників з колишніх основ на **-й**, рідше – з основою на **-ї** [8, с. 105]. Деякі іменники можуть мати закінчення **-ей** (*г?ко* – *гуч?й*, *пліч?* – *пліч?й*). Іменники *кінь*, *гість* у родовому відмінку мають форму *к?ний*, *г?стий* [21, с. 85].

Іменники третьої відміни у родовому відмінку мають закінчення **-ей**, **-ий**: *кість* – *куст?й*, *нич* – *нуч?й*, проте *вош* – *в?ший*. Хоча в літературній мові іменники третьої відміни мають закінчення **-ей** (крім *мати* – *матерів*), проте у староукраїнських пам’ятках зафіксовано флексії **-ей** та **-ий**<sup>2</sup>. Форми на **-ий** зберігаються в багатьох південно-західних говорах [8, с. 116].

Іменники четвертої відміни у родовому відмінку можуть мати нульове закінчення (*гурне* – *гурне́т*, *гусинє* – *гусинє́т*), закінчення **-юв** (*в?мине* – *в?минюв*, *пурусє* – *пурусє́тюв*, *тиле* – *тиле́тюв*). Ці форми успадковано з колишніх іменних основ на приголосний або утворено за аналогією до інших типів основ.

Множинні іменники в родовому відмінку виявляють закінчення **-ей** (*гус?й*, *двир?й*, *дит?й*, *кур?й*), нульове закінчення (*б?ркі* ‘різновид зимового взуття’ – *б?рок*, *вур?т*, *граб?ль*, *кунуп?ль*), **-ів**, **-ув**, **-юв** (*биб?хі* ‘нутроці живота; знев. постіль; знев. мотлох, шмаття’ – *биб?хув*, *бр?жи* ‘складки’ – *бр?жув*, *грич?хув*, *драгл?в*, *с?нюв*, *убц?нькув*). Іменник *гр?ши* має форму *гр?ший*.

<sup>1</sup> Пор. у ненаголошеній позиції: *б?бих* ‘великий живіт’ – *б?бихув*, *вид?к* – *вид?кув*, *куф?рок* ‘невелика скриня’ – *куф?ркув* тощо.

<sup>2</sup> Пор.: *сыножатє(й)*, *пєчати(й)* [11, с. 85, 87].

Говіркові форми у давальному відмінку переважно збігаються з тими, які функціонують у літературній мові (-ам, -ям): *б?ба* – *баб?м*, *бидняга* – *биднягам*, *бир?за* – *бир?зам*, *вугур?к* ‘огірок’ – *вугурк?м*, *г?зик* – *г?зикам*, *к?бах* – ‘кубло’ – *к?бахам*, *кунувр?ток* ‘пристрій для сукання ниток із вовни’ – *кунувритк?м*, *л?ци* ‘віжки’ – *л?цам*, *мур?ля* ‘сорт ранньої вишні’ – *мур?лям*, *нагав?ці* ‘штани’ – *нагав?цям*, *нихлюя* – *нихлюям*, *пр?гуриц* – *пр?гурицам*, *руг?чка* ‘сапа з трьома зубами’ – *руг?чкам*, *тлум?к* ‘клунок’ – *тлумах?м*, *ф?си* ‘осад’ – *ф?сам*, *христ?ни* ‘обряд хрещення дитини; гостина із приводу хрещення дитини’ – *христ?нам* тощо. Однак слід зазначити, що в мовленні мешканців села зберігаються фонетично змінені залишки давніх форм давального відмінка із закінченнями -ом (< -омъ), -ем (-емъ) (графічно -ѣм): *баль* – *балѣм*, *вурота* – *вур?тьом*, *гість* – *г?стьом*, *грабл?* – *граблѣм*, *гр?ди* – *гр?дьом*, *гурне* – *гурнѣтьом*, *гуруб?ць* – *гурубцѣм*, *дв?ри* – *дв?ром*, *д?ти* – *д?тьом*, *кінь* – *к?ньом*, *кув?ль* – *кувалѣм*, *кул?но* – *кул?ньом*, *куп?ць* – *купцѣм*, *к?ри* – *к?ром*, *люде* – *людьом*, *пліч?* – *плѣчом*, *пурусе* – *пурусѣтьом*, *св?не* – *св?ньом*, *тилѣ* – *тилѣтьом*, *хл?ниць* – *хл?нцѣм*. Аналогічні форми на -ом, -ем були панівними, наприклад, серед іменників другої відміни в українських пам’ятках XIV – XVII ст. [7, с. 142]. Подібні форми давального відмінка виявляють інші південно-західні говори, а також деякі поліські [2, с. 100; 6, с. 82; 8, с. 107].

В орудному відмінку іменники першої відміни виявляють закінчення -ами, -ями: *вург?нка* – *вург?нками*, *г?лка* – *гулк?ми*, *г?ліця* – *г?ліцями*, *жм?ня* – *жм?нями*, *зимля* – *з?млями*, *кр?пля* – *кр?плями*, *миж?* – *м?жами*, *м?ха* – *м?хами*, *н?тка* – *нитк?ми* тощо. Іменник *свиня* має форми *св?нями*, *свиньм?*. Говіркові форми зазначеного відмінка збігаються з тими, які функціонують у літературній мові: флексію -ами виявляють іменники твердої та мішаної груп, -ями – іменники м’якої групи. Ці закінчення успадковано з давніх іменних основ на -ā, -jā [7, с. 126–127]. Форма *свиньм?* успадкована і утворена за аналогією до форм орудного відмінка давніх основ на -ī [7, с. 134] (пор. також літературний відповідник *свиньм?*). Форма на -ме відбиває діалектну специфіку говірки: голосний *и* під наголосом переходить в *е* [18, с. 93]. Цікаво, що в говірці існує іменник жіночого роду першої відміни *свиня* та іменник середнього роду четвертої відміни *св?не*.

Іменники другої відміни в досліджуваній говірці переважно виявляють форми орудного відмінка із флексіями -ами, -ями: *б?тько* – *батьк?ми*, *г?цель* – *г?цлями*, *гур?д* – *гур?дами*, *г?зьдь* – *г?зьдями*, *забужняк* – *забужняками*, *к?рат* ‘пристрій для обмолочування зерна’ – *к?ратами*, *кулесо* – *кулєсами*, *куль* ‘обмолочений сніп’ – *к?лями*, *куп?то* – *куп?тами*, *л?куть* – *л?ктями*, *сил?* – *с?лами* тощо. Такі флексії збігаються із відповідниками в літературній мові. Ці форми орудного відмінка іменників чоловічого і середнього родів успадковано з давніх форм іменникових основ на -ā, -jā [8, с. 110]. Частина говіркових форм має закінчення -ема, -єма: *баль* – *балєма*, *г?ко* – *гуч?ма*, *гуруб?ць* – *гурубцєма*, *кув?ль* – *кувалєма*,

куп?ць 'той, хто купує' – купц<sup>е</sup>ма, ниж – нуж?ма, п?ліць – пальц?ма, хл?пиць – хлупц?ма. Деякі іменники виявляють паралельні форми: гість – густ?ма, густ<sup>ь</sup>м?, кр?ло – кр?лами, крильм?, кул?но – кул?нами, кул?ньми, пліч? – пліч?ма, плічм?, ч?бут – ч?бутама, чубут<sup>ь</sup>м?. Іменникові форми на **-ема**, **-єма** у говірці виявляють залишки давніх флексій орудного відмінка двоїни [7, с. 134–144; 8, с. 110]. Говіркове закінчення **-ме** (літературний відповідник **-ми**) зберегло давню форму іменників із колишньою основою на **-ї**. Іменник *кінь* має форму *к?ньми* (збігається з літературною нормою), проте не виявляє форми *к?нями*. Іменник *гаюв?й* 'той, хто доглядає ліс, гай' в орудному відмінку множини має форму *гаюв?ми*.

Множинні іменники в орудному відмінку виявляють закінчення **-ами** (*дривнякі* – *дривня́ками*, *кр?жи* – *кр?жами*, *н?цкі* – *н?цками*, *стр?чкі* – *стр?чками*, *с?ткі* – *с?тками*, *сх?ди* – *сх?дами*, *х?ванкі* – *х?ванками* тощо), **-ями** (*кур?лі* – *кур?лями*, *к?лі* – *к?лями*, *нагав?ці* – *нагав?цями*, *пум?ї* – *пум?ями*, *тр?ндзілі* – *тр?ндзями* тощо), **-ема**, **-єма**, **-ме**, **-ми** (*вур?та* – *вуритьм?*, *вур?тами*, *грабл?* – *грабл<sup>е</sup>ма*, *гр?ши* – *гр?шми*, *груш?ма*, *г?си* – *гусм?*, *дв?ри* – *двир?ма*, *двирм?*, *к?ри* – *курм?*, *люде* – *люд<sup>ь</sup>м?*, *с?ни* – *с?нями*, *с?ньми* тощо). Іменникові утворення на зразок *груш?ма*, *грабл<sup>е</sup>ма*, *двир?ма* є залишками колишніх форм двоїни.

У місцевому відмінку форми іменників в основному збігаються з аналогічними у літературній мові (*г?зиках*, *з?млях*, *м?жах*, *н?цках*, *рук?х*, *садз?нках*, *тлум?ках* тощо). Водночас виявлено і деякі відмінності: тут збереглися давні форми іменників другої відміни на **-ох**<sup>1</sup> (пор., напр., *г?стьох*, *днь?х*, *к?ньцьох*, *к?ньох*, *кул?ньох*, *п?льцьох*, *пл<sup>е</sup>чох*, *хл?пцьох*), **-ех**, графічно **-єх** (пор., напр., *бал<sup>е</sup>х*, *гурубц<sup>е</sup>х*, *кувал<sup>е</sup>х*), форми множинних іменників на **-ох**, **-ех**, графічно **-єх** (пор., напр., *вур?тьох*, *грабл<sup>е</sup>х*, *гр?шох*, *гр?дьох*, *д?тьох*, *к?рох*, *люд<sup>ь</sup>ох*), форми іменників IV відміни на **-ох** (*гурн<sup>е</sup>тьох*, *пурус<sup>е</sup>тьох*, *тил<sup>е</sup>тьох*). Флексія **-ох** являє собою фонетичну видозміну давньої флексії **-ьхъ** із іменникової основи на **-й** [7, с. 143]. Флексія **-ох** у зазначеному відмінку засвідчена також в інших українських говірках [2, с. 100; 4, с. 225; 8, с. 111].

**Висновки та перспективи подальшого дослідження.** Спостереження над морфологічними особливостями мовлення села Березна на Холмщині дає змогу стверджувати, що в іменникових формах множини виявлено типові риси холмських говірок як складової частини південо-західного наріччя. Тут зафіксовано спільні риси з іншими говірками наріччя. Відмітним є те, що в говірці збереглися давні форми, які сьогодні відсутні в літературній українській мові. Чимало морфологічних явищ пов'язано з особливостями фонетичної системи холмських говірок. Холмські говірки, які виявляють багато архаїчних мовних явищ, потребують подальшого вивчення та глибшого осмислення.

<sup>1</sup> Аналогічні відмінкові форми засвідчує також В. Шимановський [21, с. 85].

### Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Деякі діалектизми в мові переселенців з Холмщини / Григорій Аркушин // *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce* / pod. red. F. Czyżewskiego, M. Lesiwa. – Lublin, 1997. – S. 33–38.
2. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія: навч. посіб. з регіон. діалектології для студ. спец. «Укр. мова та літ.» / Г. Л. Аркушин. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 256 с.
3. Атлас української мови: у 3 т. Т. 2: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – К.: Наук. думка, 1988. – 520 с.
4. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К.: Вища школа, 1980. – 245 с.
5. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (ч. I. Фонетика) / Й. О. Дзендзелівський. – Ужгород, 1965. – 126 с.
6. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – К.: Радянська школа, 1966. – 308 с.
7. Жовтобрюх М. А. Історична грамати́ка української мови / М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самійленко, І. І. Слинько. – К.: Вища школа, 1980. – 320 с.
8. Історія української мови. Морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова та ін. – К.: Наук. думка, 1978. – 539 с.
9. Лесів М. Українські говірки в Польщі / Михайло Лесів. – Варшава: Вид-во «Український архів», 1997. – 496 с.
10. Лісна Л. Холмські і перемські діалектизми у мовленні переселенців / Л. Лісна // Українсько-польські говірки пограниччя / [ред. Ф. Чижевський, Г. Аркушин]. – Люблін, 2001. – С. 91–93.
11. Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. (Збірник актових документів) / підгот. до вид. О. М. Маштабей, В. Г. Самійленко, Б. А. Шарпило. – К.: Наук. думка, 1986. – 218 с.
12. Осташ Н. Л. Словник діалектної лексики переселенців із Холмщини / Надія Осташ // Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми / [відп. ред. П. Грищенко, Н. Хобзей]. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. – С. 355–378.
13. Осташ Н. Л. Холмські вуличні прізвиська: минуле і сучасне / Надія Осташ // Діалектологічні студії. 8: Говори південно-західного наріччя / [відп. ред. Павло Грищенко, Наталя Хобзей]. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – С. 159–173.
14. Осташ Н. Л. Власні особові імена в антропонімії Холмщини / Н. Л. Осташ, Р. І. Осташ // Проблеми регіональної ономастики: Тези доповідей та повідомлення наукового семінару. – К., 1994. – С. 38–39.
15. Осташ Н. Л. Прізвища переселенців із Холмщини в антропонімічному просторі України / Н. Л. Осташ, Р. І. Осташ // Студії з ономастики та етимології. 2002. – К., 2002. – С. 159–174.
16. Осташ Н. Л. Пересічна людина в історичному вимірі (с. Березно на Холмщині) / Надія Осташ // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість / [відп. ред. Микола Литвин]; Національна академія наук України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2012. – Вип. 5: Ювілейний збірник на пошану Олександра Колянчука. – С. 199–208.
17. Осташ Н. Л. Про деякі фонетичні явища в холмських говірках / Надія Осташ // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Сер.: Філологічні науки. – Луцьк, 2013. – № 1 (250). – С. 85–89.
18. Осташ Н. Л. Із спостережень над фонетичними особливостями говірки села Березно на Холмщині / Надія Осташ // Філологічний вісник Уманського державного

педагогічного університету імені Павла Тичини : зб. наук. пр. / гол. ред. Г. І. Мартинова. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2013. – Вип. 4. – С. 89–101.

19. Осташ Н. Л. Із спостережень над деякими морфологічними особливостями холмських говірок / Надія Осташ // Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини : зб. наук. пр. / відп. ред. Г. І. Мартинова. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. – Вип. 5. – С. 44–50.

20. Осташ Р. І. Холмські прізвища в антропонімічному просторі України / Р. І. Осташ, Л. Р. Осташ // Волинь філологічна : текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах : зб. наук. пр. / [упорядкув. Г. Л. Аркушина]. – Вип. 4. – Луцьк, 2007. – С. 250–258.

21. Шимановский В. Звуковые и формальные особенности народных говоров Холмской Руси. Обзор с приложением образцов народных говоров / В. Шимановский. – Варшава : Типография Варшавского учебного округа, 1897. – 106 с.

22. Czyżewski F. Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy / Feliks Czyżewski // Rozprawy slawistyczne. 2. – Lublin : UMCS, 1986. – 230 s.

23. Czyżewski F. Bibliographia prac dotyczących gwar ukraińskich na terenie Polskie (w granicach od 1945) / Feliks Czyżewski, Michał Łesiów // Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce / pod. red. F. Czyżewskiego, M. Łesiowa. – Lublin, 1997. – S. 271–298.

24. Czyżewski F. Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny / Feliks Czyżewski, Stefan Warchoń // Rozprawy slawistyczne. 9. – Lublin, 1998. – 496 s.

25. Czyżewski F. Słownictwo ludowe ukraińskiej gwary wsi Ochoża koło Chełma / Feliks Czyżewski, Michał Sajewicz // Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce // Rozprawy slawistyczne. 12. – Lublin, 1997. – S. 45–86.

26. Pastusiak K. Z lekcji czasownika w gwarach ukraińskich koło Włodawy i Chełma / Kazimiera Pastusiak // Z dialektologii słowiańskiej / pod. red. F. Czyżewskiego. – Lublin, 2002. – S. 83–90.

**Осташ Надежда. Словоизменение имен существительных в говоре села Березно на Холмщине (формы множественного числа).** В статье освещены морфологические особенности (формы множественного числа существительных) в говоре села Березно на Холмщине. Морфологическая система холмских говоров чрезвычайно интересна и требует тщательного изучения в связи с тем, что специально ее не исследовали. Анализ выявляет как общие черты с другими говорами юго-западного наречия, так и отличия. Многие морфологические явления обусловлены особенностями фонетической системы холмских говоров (окончание **-е** вместо **-и** в позиции под ударением, реализация древних **гы, кы, хы** как **гі, кі, хі** в безударной позиции и **гє, кє, хє** в позиции под ударением и т.п.). В говоре сохранилось много архаических языковых явлений: остатки двойственного числа имен существительных, активное функционирование полных нестяженных форм имен прилагательных, глагольные инфинитивные формы на **-чи**, остатки древних форм перфекта и другие.

**Ключевые слова:** Березно, Холмщина, говор, наречие, имя существительное, морфология.

**Ostash Nadiya. Inflection of Nouns in the Lokal Dialect of the Village of Berezhno, Kholm Province (Plural noun Forms).** The article discusses morphological peculiarities (singular noun forms) in the speech of the residents of the village of Berezhno, Kholm province. Morphological system Kholm lokal dialects is extremely interesting and requires a thorough study in view of the fact that it is not specifically examined. The analysis reveals both common features and differences with other lokal dialects of south-western vernacular of the Ukrainian language. A significant number of morphological phenomena are related to

phonological system of the Kholm lokal dialects (-е instead of ending -и in anaccented position, implementation of the ancient **гы, кы, хы** as **гі,кі,хі** in an unaccented position and as **ге, ке, хе** in anaccented positionetc.). The Kholm lokal dialects have maintained many archaic linguistic features: the remains of the dual nouns, active functioning uncontracted full forms of adjectives, verbal infinitive form on -чи, the remains of ancient forms of perfect and others.

**Key words:** Berezno, Kholm province, lokal dialect, noun, morphology.

Стаття надійшла до редколегії 17.02.2015